

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Кафедра фізики і хімії твердого тіла

Проректор _____
" 15 " _____ 09 _____ 20 16 р.

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Наноструктури і нанотехнології

(шифр і назва навчальної дисципліни)

галузь знань _____ 10 природничі науки _____

(шифр і назва напрямку підготовки)

спеціальність _____ 105 прикладна фізика та наноматеріали _____

(шифр і назва спеціальності)

спеціалізація _____ _____

(назва спеціалізації)

факультет _____ фізико-технічний _____

(назва інституту, факультету)

Робоча програма

“ Наноструктури і нанотехнології ”

(назва навчальної дисципліни)

для студентів за спеціальністю _____ 105 прикладна фізика та наноматеріали
„ _____ ” _____, 20__ р. – __ с.

Розробники: (вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Никируй Любомир Іванович, доцент кафедри фізики і хімії твердого тіла,
кандидат фізико - математичних наук, доцент.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри Фізики і хімії твердого тіла

Протокол від “ _____ ” _____ 2016 р. № _____

Завідувач кафедри Фізики і хімії твердого тіла

_____ (Прокопів В.В.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

“ _____ ” _____ 2016 р.

Схвалено методичною комісією факультету, інституту.

Протокол від “ _____ ” _____ 2016 р. № _____

“ _____ ” _____ 2016 р.

Голова _____ (Яцура М.М.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Ó Никируй Л.І., 2016 рік
ÓДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені
Василя Стефаника», 2016 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 2	Галузь знань: <u>10 природничі науки</u> _____ (шифр і назва)	Нормативна (за вибором)	
Модулів – 1	Спеціальність: <u>105 прикладна фізика та наноматеріали</u>	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		3-й	_____ -й
Індивідуальне науково-дослідне завдання		Семестр	
Загальна кількість годин - 60		5-й	_____ -й
Тижневих годин для денної форми навчання: <u>2</u> аудиторних – <u>2</u> самостійної роботи студента – <u>4</u>	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>бакалавр</u>	Лекції	
		10 год.	__ год.
		Практичні, семінарські	
		__ год.	__ год.
		Лабораторні	
		10 год.	__ год.
		Самостійна робота	
		40 год.	__ год.
Індивідуальні завдання:			
__ год.			
Вид контролю: <u>залік</u>			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 0,5

для заочної форми навчання –

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: Інтерес до створення структур із розмірами елементів у області нанометрів і великою густиною таких елементів ($\sim 10^{11}$ - 10^{12} см⁻²) проявився у 90-х рр. минулого століття у зв'язку з виявленням у таких системах квантово-розмірних ефектів. У зв'язку із цим для студентів фізичних спеціальностей вводиться окремий курс „Наноструктури і нанотехнології”.

Метою викладання дисципліни є ознайомлення студентів з новими можливостями сучасної фізики, зокрема, матеріалознавства, завдяки переходу від макро- спочатку до мікро-, а тепер і до наносвіту. У курсі розглянуті питання, які тосуються класифікації наноматеріалів, методів їх отримання, дослідження, а також розглянуто існуючі та перспективні напрямки практичного застосування матеріалів нанорозмірів.

Курс дозволяє розширити світогляд студента та виробити навички для самостійної роботи.

Завдання курсу:

У результаті вивчення курсу студент має набути таких компетенцій: знання про класифікацію та поділ напівпровідникових квантових структур на нульвимірні, одновимірні та двовимірні; основні фізичні явища та особливості перебудови енергетичного спектру в низькорозмірних напівпровідникових системах; особливості прояву квантово-розмірних ефектів в нульвимірних, одновимірних та двовимірних структурах; явище квантування енергетичного спектру електронів в сильних магнітних полях як в об'ємних напівпровідниках, так і в двовимірних системах; оптичні процеси за участю екситонних збуджень в квантових точках різного радіуса; основні технологічні методи одержання квантових шарів, нанониток, наночастинок та надграток; класифікацію напівпровідникових надграток та їхні фізичні властивості; можливості практичного застосування напівпровідникових квантових структур і надграток в опто-, мікро-, наноелектроніці та сучасних технологіях.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

знати

- існуючу класифікацію наноматеріалів;
- основні принципи практичного отримання нанорозмірних матеріалів;
- фізичну суть сучасних методів дослідження наноматеріалів;
- властивості, технологічні аспекти отримання та застосування окремих класів наноматеріалів, зокрема, фулеренів;
- основні закони теоретичного опису наноструктур та аналізу їх властивостей.

вміти

- використовувати отриманні знання для розв'язання сучасних задач;
- прогнозувати підходи щодо отримання новітніх матеріалів із наперед заданими фізичними властивостями;
- практично застосовувати свої знання щодо оптимізації фізичних властивостей базових матеріалів сучасної електроніки при пониженні їх розмірності;
- уміти користуватися набутими знаннями при розгляді різноманітних практичних задач;

- самостійно підготувати та зробити доповідь по сучасному стану нанорозмірного матеріалознавства, використовуючи самостійний літературний пошук.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Класифікація та властивості наноматеріалів

- Тема 1.** „Квантові точки, квантові нитки, квантові стінки”.
- Тема 2.** „Класифікація наноматеріалів. Віскери, високотемпературні надпровідники. Фотонні кристали. Нанотрубки”
- Тема 3.** „Розмірні ефекти, квантово-розмірні ефекти”
- Тема 4.** „ Фізичні основи квантово-розмірних структур”
- Тема 5.** „Густина станів у низькорозмірних системах”
- Тема 6.** „Алмази і алмазоподібні матеріали”
- Тема 7.** „Технологія алмазів і алмазоподібних матеріалів”
- Тема 8.** „Фулерени і матеріали на їх основі. Вуглецеві нанотрубки ”
- Тема 9.** „Фрактали у фізиці твердого тіла”
- Тема 10.** „Моно- і мультифрактали. Фрактальні агрегати ”

Змістовий модуль 2. Прикладні аспекти нанотехнологій

- Тема 11.** „Методи синтезу наноматеріалів”
- Тема 12.** „Отримання напівпровідникових наноматеріалів: літографія, епітаксія”
- Тема 13.** „Самоорганізація та самозбірка у нанотехнологіях. Основні властивості самоорганізованих систем”.
- Тема 14.** „Використання самоорганізації в нанотехнологіях”
- Тема 15.** „Методи хімічного збирання поверхневих наноструктур”
- Тема 16.** „Отримання гетероструктур з квантовими точками”
- Тема 17.** „Методи отримання вуглецевих наноматеріалів”
- Тема 18.** „Дослідження топографії поверхні твердих тіл методом атомно-силової мікроскопії в контактному режимі”
- Тема 19.** „Дослідження топографії поверхні твердих тіл методом атомно-силової мікроскопії в безконтактному режимі”
- Тема 20.** „Принцип роботи і будова електронного просвічуючого мікроскопа у вивченні структури твердих тіл”
- Тема 21.** „Практичне застосування наноматеріалів. Одноелектронний транзистор. Квантовий комп’ютер”
- Тема 22.** „Гетероструктури – основа сучасних напівпровідникових технологій”
- Тема 23.** „Гетероструктури з квантовими ямами і над ґратками. Самоорганізація наночастинок”

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р		л	п	лаб	інд	с.р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Фізика низько вимірних структур												
Тема 1. Квантові точки, квантові нитки, квантові стінки	2	1				1						
Тема 2. Класифікація наноматеріалів. Віскери, високотемпературні надпровідники. Фотонні кристали. Нанотрубки	1					1						
Тема 3. Розмірні ефекти, квантово-розмірні ефекти	2	1				1						
Тема 4. Фізичні основи квантово-розмірних структур	2	1				1						
Тема 5. Густина станів у низькорозмірних системах	2					2						
Тема 6. Алмази і алмазоподібні матеріали	3	1				2						
Тема 7. Технологія алмазів і алмазоподібних матеріалів	6			4		2						
Тема 8. Фулерени і матеріали на їх основі. Вуглецеві нанотрубки	3	1				2						
Тема 9. Фрактали у фізиці твердого тіла	2					2						
Тема 10. Моно- і мультифрактали. Фрактальні агрегати	2					2						
Разом за змістовим модулем 1	25	5		4		16						
Змістовий модуль 2. Прикладні аспекти нанотехнологій												
Тема 11. Методи синтезу наноматеріалів	2	1				1						
Тема 12. Отримання напівпровідникових наноматеріалів: літографія, епітаксія	7	1		4		2						

Тема 13. Самоорганізація та самозбірка у нанотехнологіях. Основні властивості самоорганізованих систем	3	1				2						
Тема 14. Використання самоорганізації в нанотехнологіях	2					2						
Тема 15. Методи хімічного збирання поверхневих наноструктур	2					2						
Тема 16. Отримання гетероструктур з квантовими точками	2					2						
Тема 17. Методи отримання вуглецевих наноматеріалів	2					2						
Тема 18. Дослідження топографії поверхні твердих тіл методом атомно-силовий мікроскопії в контактному режимі	4			2		2						
Тема 19. Дослідження топографії поверхні твердих тіл методом атомно-силовий мікроскопії в безконтактному режимі	2					2						
Тема 20. Принцип роботи і будова електронного просвічуючого мікроскопа у вивченні структури твердих тіл	2					2						
Тема 21. Практичне застосування наноматеріалів. Одноелектронний транзистор. Квантовий комп'ютер	3	1				2						
Тема 22. Гетероструктури – основа сучасних напівпровідникових технологій	2					2						
Тема 23. Гетероструктури з квантовими ямами і надгратками.	2	1				1						

Самоорганізація наночастинок												
Разом за змістовим модулем 2	35	5		6		24						
Усього годин	60	10		10		40						

5. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Технологія алмазів і алмазоподібних матеріалів	4
2	Отримання напівпровідникових наноматеріалів епітаксійними методами	4
3	Дослідження топографії поверхні твердих тіл методом атомно-силовий мікроскопії в контактному режимі	2

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Енергетичні характеристики квантових точок, ниток, стінок	3
2.	Застосування фотонних кристалів	2
3.	Статистика у d-вимірному електронному газі	3
4.	Густина станів у низькорозмірних системах	3
5.	Алмази і алмазоподібні матеріали	3
6.	Історія відкриття фулеренів	2
7.	Фрактали у фізиці твердого тіла	2
8.	Моделювання і використання фрактальних агрегатів	2
9.	Методи синтезу наноматеріалів	3
10.	Отримання напівпровідникових наноматеріалів: літографія, епітаксія	3
11.	Самоорганізація та самозбірка у нанотехнологіях	3
12.	Основні властивості самоорганізованих систем	2
13.	Методи хімічного збирання поверхневих наноструктур	2
14.	Отримання гетероструктур з квантовими точками	3
15.	Методи отримання вуглецевих наноматеріалів	2
16.	Напівпровідникові гетероструктури	2
	Разом	40

7. Методи навчання

Лекції, лабораторні заняття. На лекційних заняттях заплановано використання мультимедійної техніки.

8. Методи контролю

Навчальна дисципліна „Наноструктури та нанотехнології” оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою.

Залік виставляється у рейтинговій формі за результатами оцінювання студента протягом семестру.

У курсі заплановано виконання 3 лабораторні роботи, які оцінюються у 15 (Т7), 20 (Т12) і 15 (Т18) балів, відповідно. Максимально можна отримати при цьому – 50 балів.

Ще 50 балів студент може отримати за роботою при вивченні змістових модулів: 20 балів за перший змістовий модуль і 30 балів за другий.

У межах змістовних модулів передбачається теоретичний розгляд питань та проведення колоквиуму.

Форми поточного контролю: усне опитування матеріалу, який розглядався під час лекційних занять, оцінювання вивчення матеріалу, винесеного на самостійне опрацювання.

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Приклад для заліку

Поточне тестування та самостійна робота		Лабораторні роботи	Сума
Змістовий модуль №1	Змістовий модуль № 2	Т7, Т12, Т18	
T1-T10	T11-T23		100
20	30	50	

T1, T2 ... T25 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

10. Рекомендована література

Базова

1. Заячук Д.М. Нанотехнології і наноструктури. Львів: "Львівська політехніка", 2009. -580 с.
2. Ковальчук Б.М., Кремнев В.В. Сильноточные наносекундные коммутаторы. Новосибирск: Наука, 1979. -176 с.
3. Б.К.Остафійчук, І.М.Будзуляк, І.І.Григорчак, І.Ф.Миронюк. Наноматеріали в пристроях генерування і накопичення електричної енергії. Ів.-Франк.:ВДВ ЦІТ, 2007. -206 с.
4. Находкін М.Г., Шека Д.І. Фізичні основи мікро- та наноелектроніки. К.: Київський ун-т, 2005. -431 с.
5. Рагуля А.В., Скороход В.В. Консолидированные наноструктурные материалы. К.: Наукова думка, 2007. -376 с.
6. Большая книга о малом наномире. Луганск: Альма-матер, 2008. -531 с.
7. Грузинцев А.Н., Емельченко Г.А., Ермолаева Ю.В., и др. Материалы для нанофотоники: формирование и свойства наночастиц и наноструктур. Харьков: "ИСМА", 2010. -400 с.
8. Азаренко Н.А., Береснев В.М., Погребняк А.Д., та ін. Наноматеріали, нанопокриття, нанотехнології. Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2009. -209 с.

9. Фреїк Д.М., Никируй Л.І., Чобанюк В.М. Фізика твердого тіла. Лабораторний практикум. Частина 1. Кристалічна структура. Ів.-Франк.: ВДВ ЦІТ, 2009 .- 138 с.
10. Демиховский В.Я. Квантовые ямы, нити, точки: Что это такое?. Соросовский Образовательный Журнал. 1997. № 5. С. 80-86
11. Борисенко В.Е. Нанoeлектроника – основа информационных систем XXI века. Соросовский Образовательный Журнал. 1997. № 5. С. 100-104.
12. С.П. Губин. Химия кластеров. М.: Наука, 1987
13. Суздаев И.П., Суздаев П.И. Нанокластеры и нанокластерные системы. Успехи Химии - 2001. Т. 70. №.3. С. 203-240
14. Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології. К.: Академперіодика, 2004 .- 699 с.

Допоміжна

1. И.В. Медихов. Тенденции развития нанохимии // Рос. Хим. Ж. XLVI, № 5, 2002.
2. Е.Ф. Шека. Квантовая нанотехнология и квантовая химия // Рос. Хим. Ж. XLVI, № 5, 2002.
15. М. Роко. Перспективы развития нанотехнологии: национальный программы, проблемы образования // Рос. Хим. Ж. XLVI, № 5, 2002.
3. В.В. Жиков. Фракталы // Соросовский образовательный журнал. – 1996. – С. 109-116
4. А.А. Малыгин. Поверхности и нанотехнология // Соросовский образовательный журнал. – Т. 8, № 1. – 2004. – С. 109-116
5. Б.И. Белявский. Физические основы полупроводниковой наноэлектроники // Соросовский образовательный журнал. – Т. 8, № 2. – 1998. – С. 92-98
6. Фреїк Д. М.
7. Напівпровідникові наноматеріали, нанотехнології та наноелектроніка//.-Ів.-Франківськ:Плай,2008.-№1(1) .-//ЧислоС. 74-112
8. Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології [Текст]: зб. наук. праць. Т.7, Вип.3 .-К.:РВВ ІМФ, 2009 .-308 с.
9. Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології [Текст]: зб. наук. праць. Т.7, Вип.2 .-К.:РВВ ІМФ, 2009 .-318 с.

11. Інформаційні ресурси

1. <http://lib.pu.if.ua/> – наукова бібліотека Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
2. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
3. <http://www.springer.com/?SGWID=5-102-0-0-0> - Доступ до колекції журналів Springer Journal Collection.
4. <http://www.sciencedirect.com> - Інформаційні продукти Elsevier sciencedirect
5. <http://www.scopus.com/home.url> - Scopus. Наукометрична реферативна база даних 38 млн. записів про публікації світового репертуару
6. <http://search.epnet.com/> - Бази даних Academic Search Premier; Inspec; Library, Information Science & Technology Abstracts; MEDLINE; Newspaper Source
7. Зібрання журналів американських наукових товариств
 American Chemical Society: <http://pubs.acs.org/about.html>
 American Institute of Physics: <http://journals.aip.org/>
 American Physical Society: <http://publish.aps.org/>
 American Society of Mechanical Engineers: <http://www.asmedl.org/journals/doc/ASMEDL-home/jrnls/>